Fan fiction to zjawisko, które — choć pojawiło się stosunkowo niedawno — błyskawicznie powiększa swój zasięg, nieustannie przy tym ewoluując: z upływem czasu w Sieci pojawiają się kolejne jego odmiany, a historie tworzone przez fanów bywają nieraz bardziej rozbudowane od oryginału. Z tego powodu praktycznie niemożliwe jest napisanie tekstu, który byłby w stu procentach aktualny i obejmowałby wszystkie aspekty związane z tym rodzajem twórczości. Jednak książka *Fan fiction. Nowe formy opowieści* Lidii Gąsowskiej to całkiem udana próba usystematyzowania wiedzy na temat fanfikcji. Warto zapoznać się z nią choćby dlatego, że jest to chyba pierwsza tak obszerna polska publikacja dotycząca tego zjawiska. Autorka w swoich badaniach potraktowała je w sposób interdyscyplinarny, czyniąc je niejako przyczynkiem do dyskusji na temat zmian, jakie zachodzą — i mogą zajść — w społeczeństwie w związku z jego technologicznym postępem.

Joanna Płoszaj

Uniwersytet Wrocławski

Literaturoznawcze spojrzenie na fenomen bestsellerów

DOI: 10.19195/0867-7441.22.11

Recenzja: Agnieszka Moroz, *Jak uwieść czytelnika? Jonathan Carroll i Andrzej Sapkowski wobec kulturowych koncepcji śmierci*, Wydawnictwo Pisarze.pl, Warszawa 2014, ss. 92.

Słowa kluczowe: literatura *fantasy*, literatura popularna, bestseller, śmierć w literaturze, Andrzej Sapkowski, Jonathan Carroll

Keywords: fantasy literature, popular literature, bestseller, death in literature, Andrzej Sapkowski, Jonathan Carroll

Fenomen poczytności książek z kręgu literatury popularnej należy do zagadnień, które wymykają się całościowym omówieniom przede wszystkim ze względu na konieczność połączenia w analizie wielu perspektyw — zarówno literaturoznawczych, jak i socjologicznych oraz psychologicznych. W opublikowanej nakładem Wydawnictwa Pisarze.pl w 2014 r. książce *Jak uwieść czytelnika? Jonathan Carroll i Andrzej Sapkowski wobec kulturowych koncepcji śmierci* próbę udzielenia odpowiedzi na postawione w tytule pytanie podejmuje Agnieszka Moroz. Badaczka poddaje analizie twórczość dwóch pisarzy, cieszących się w Polsce dużym zainteresowaniem, ujmując temat dwojako. Z jednej strony, prezentuje obszerną listę różnorodnych technik pisarskich, mających na celu zjednanie autorom czytelników, z drugiej zaś — przedstawia sposoby ujmowania przez nich tematyki śmierci w poszczególnych utworach. Zaproponowana przez Moroz ana-

liza zmierza przede wszystkim do ukazania, jak obecność problematyki śmierci w utworze może wpłynąć na zainteresowanie odbiorców.

Książka jest opublikowaną pracą magisterską, która została podzielona na trzy rozdziały. W pierwszym z nich, zatytułowanym *Sztuka uwodzenia czytelnika*, Moroz prezentuje wspomnianą już listę technik pisarskich składających się na fenomen poczytności literatury popularnej. Badaczka analizuje również przyczyny, dla których to właśnie te, a nie inne zabiegi literackie pozwalają czytelnikowi czerpać przyjemność z lektury. Zaletą tej części pracy jest podjęta polemika z *Przyjemnością tekstu* Rolanda Barthes'a. Autorka wykazuje bowiem, że nie wszystkie sformułowane przez francuskiego semiotyka tezy można odnieść do literatury popularnej¹. Warto zauważyć także, że problematyka związana z konstruowaniem bestsellerów nadal pozostaje raczej na marginesie rozważań literaturoznawczych. Moroz stara się zatem w pewien sposób wypełnić tę lukę, posiłkując się licznymi tekstami publicystycznymi, podejmującymi zagadnienie popularności takich pisarzy, jak właśnie Carroll czy Sapkowski. Wyraźnie brakuje tu jednak uzupełnienia rozważań o najnowsze studia z zakresu socjologii literatury i badania, które pozwoliłyby na ujęcie problemu w szerszej perspektywie².

W kolejnym rozdziale autorka omawia rozmaite kulturowe koncepcje śmierci, jakie ukształtowały się i utrwaliły w kulturze zachodnioeuropejskiej. Badaczka przechodzi tutaj od charakterystycznych średniowiecznych motywów, takich jak *transi* czy *danse macabre*, przez przedstawienie mitologicznych oraz ludowych wierzeń dotyczących zwiastunów śmierci czy wizji zaświatów, aż po współczesne postawy ludzi względem śmierci. Moroz tę część rozważań kończy przedstawieniem koncepcji Philippe'a Ariès'a dotyczącej śmierci odrzuconej³ oraz omówieniem lęku przed śmiercią w świecie ponowoczesnym. Dziwi natomiast — zwłaszcza w kontekście podejmowanych dalej rozważań na temat zależności pomiędzy

¹ Polemika ta skupia się wokół twierdzenia Barthes'a, że aby utwór był dla odbiorcy satysfakcjonujący, powinien być krótki i zawierać oryginalną treść. Moroz zauważa, iż znajduje to odzwierciedlenie jedynie na gruncie literatury wysokiej. Z kolei odbiorca literatury popularnej oczekuje powtarzalności — zarówno w znaczeniu seryjności (wiele bestsellerów doczeka się kontynuacji), jak i przetwarzania zakorzenionych w kulturze motywów (satysfakcja płynąca z ponownego rozpoznania motywów). Zob. R. Barthes, *Przyjemność tekstu*, przeł. A. Lewańska, Warszawa 1997, s. 45, 61; A. Moroz, *Jak uwieść czytelnika? Jonathan Carroll i Andrzej Sapkowski wobec kulturowych koncepcji śmierci*, Warszawa 2014, s. 12–13.

² Autorka powołuje się wprawdzie na klasyczne opracowanie Umberta Eco *Superman w literaturze masowej. Powieść popularna: między retoryką a ideologią*, wydaje się jednak, że marginalizuje polskie badania, choćby takie jak praca Marcina Rychlewskiego *Książka jako towar — książka jako znak*, prezentująca wnikliwą analizę współczesnego polskiego rynku wydawniczego z perspektywy literaturoznawcy. Książka ta ukazała się co prawda w 2013 r., jednak część zaprezentowanych w niej rozważań została opublikowana już wcześniej w formie artykułów. Zob. M. Rychlewski, *Książka jako towar — książka jako znak*, Gdańsk 2013.

³ Zob. P. Ariès, *Śmierć na opak*, [w:] *idem, Człowiek i śmierć*, przeł. E. Bąkowska, Warszawa 2011.

obecnością śmierci w utworze a potencjalnym zainteresowaniem czytelników — pominięcie koncepcji pornografii śmierci sformułowanej przez Geoffreya Gorera⁴.

Ostatni rozdział publikacji można uznać za wypadkową części go poprzedzających. Poświęcony został kreacjom śmierci w twórczości Carrolla i Sapkowskiego. Autorka ukazuje, w jaki sposób wspomniani pisarze czerpią z rozmaitych koncepcji kulturowych, którymi z nich się inspirowali i wykorzystują je, aby zainteresować czytelników.

Zaletą zaproponowanego przez autorkę układu publikacji jest to, iż pozwala on na konsekwentne poprowadzenie wywodu w myśl postawionej tezy, że wykorzystanie tematu śmierci jest jednym z elementów mechanizmu pozyskiwania czytelników przez autorów literatury popularnej. Jednocześnie zauważyć można istotną dysproporcję między przedstawioną w tytule tematyką pracy a rzeczywiście omówioną problematyką. Zgodnie bowiem z tytułem w książce obszernie i szczegółowo powinna zostać omówiona tematyka śmierci i sposób jej prezentowania w twórczości Carrolla i Sapkowskiego, zagadnienia związane z uwodzeniem czytelnika i kulturowymi przemianami motywów wanitatywnych zaś powinny być ujęte jako istotny kontekst. Tymczasem w trakcie lektury trudno oprzeć się wrażeniu, iż analiza obecności tematyki śmierci w twórczości wybranych przez autorkę prozaików zostaje finalnie potraktowana jako uzupełnienie wcześniejszych rozważań.

Z przykrością należy zwrócić uwagę na niepełność zaprezentowanej bibliografii, zwłaszcza w zakresie przedstawienia stanu badań nad literaturą popularną. Jak już wcześniej wspomniano, autorka często posiłkuje się artykułami publicystycznymi, dotyczącymi kwestii ogromnego zainteresowania, jakim cieszą się wśród polskich czytelników Carroll i Sapkowski, trudno natomiast wyjaśnić, dlaczego część opracowań naukowych zostaje potraktowana marginalnie lub w ogóle pominięta. Dziwi brak w bibliografii choćby takich omówień twórczości Sapkowskiego, jak *Geralt, czarownice i wampir. Recykling kulturowy Andrzeja Sapkowskiego* (2006) Katarzyny Kaczor czy *Sztuka fantasy Andrzeja Sapkowskiego. Problemy poetyki* (2009) Magdaleny Roszczynialskiej — tym bardziej że zagadnienie intertekstualności w twórczości polskiego prozaika, wskazywanej przez Moroz jako jedno ze źródeł fenomenu cyklu wiedźmińskiego, zostało szczegółowo przeanalizowane przez obie wspomniane badaczki.

Zastrzeżenia budzą także pewne kwestie terminologiczne, Moroz bowiem za Grzegorzem Trębickim określa *fantasy* mianem gatunku, nie precyzuje jednak, że terminem tym posługuje się w odniesieniu do gatunków literatury popularnej, które rozumiane są „jako struktury wyróżniane na podstawie kryteriów tematycznych, upo-

⁴ Zob. G. Gorer, *Pornografia śmierci*, przeł. I. Sieradzki, „Teksty” 1979, nr 3. W książce nie zostaje wspomniana także praca *Przemoc i pornografia śmierci jako przynęty medialne* Bogusława Sułkowskiego, która wprawdzie nie dotyczy bezpośrednio literatury, mogłaby jednak stanowić istotny kontekst rozpatrywania epatowania śmiercią jako czynnika wzbudzającego zainteresowanie odbiorcy. Zob. B. Sułkowski, *Przemoc i pornografia śmierci jako przynęty medialne*, Łódź 2009.

rządkowania estetycznego, rozwiązań fabularnych, języka i stylu narracji”⁵. Może to wprowadzać chaos terminologiczny, gdy wśród przyczyn poczytności utworów Carrolla i Sapkowskiego autorka wskazuje „synkretyzm gatunkowy”⁶. Brak precyzyjnego określenia, w jakim znaczeniu posługuje się terminem „gatunek”, powoduje, że część ta może się wydać pozbawiona umocowania teoretycznego.

Jak uwieść czytelnika? jest pozycją, która mogłaby uzupełnić istotną lukę wśród opracowań literatury fantastycznej dostępnych na polskim gruncie. Przeprowadzona przez autorkę analiza skupiona jest bowiem wokół zagadnień, które wciąż czekają na wnikliwe opracowanie literaturoznawcze. Dotyczy to zarówno kwestii związanych ze sposobami konstruowania bestsellerów, jak i niezwykle interesującej zależności między obecnością tematyki śmierci w utworach i zainteresowaniem czytelników. Niestety, widoczne niedopracowanie publikacji pod względem edytorskim (brak redakcji i korekty) oraz bibliograficznym budzą istotne zastrzeżenia. Można mieć jednak nadzieję, że książka Moroz stanie się inspiracją dla innych badaczy literatury fantastycznej. Mimo zauważalnych niedostatków autorka zwraca uwagę na bardzo interesujące kwestie, mogące stać się przedmiotem dalszych dyskusji.

⁵ A. Gemra, *Literatura popularna. Literatura gatunków?*, [w:] *Retoryka i badania literackie: rekonesans*, red. J.Z. Lichański, Warszawa 1998, s. 72.

⁶ Warto zauważyć, że twory Sapkowskiego są synkretyczne na kilku poziomach — zarówno na poziomie łączenia rozmaitych konwencji literatury popularnej, jak i na poziomie łączenia gatunków literackich w rozumieniu poetyki normatywnej.

Agnieszka Kruszyńska

Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieyszтора

Możliwe i uniemożliwione przyjemności w kulturze PRL

DOI: 10.19195/0867-7441.22.12

Recenzja: *Kultura popularna w Polsce 1944–1989: między projektem ideologicznym a kontestacją*, red. Katarzyna Stańczak-Wislicz, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2015, ss. 256.

Słowa kluczowe: kultura popularna, film, piosenka w kulturze popularnej, cenzura, krytyka literacka

Keywords: popular culture, film, song in popular culture, censorship, literary criticism

Badaniem zjawisk kultury popularnej zajmuje się w Polsce coraz więcej ośrodków naukowych. Temat uprawomocnił się już jako obszar zainteresowań naukowców reprezentujących różne pokolenia. Niewątpliwie badanie kultury po-